

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

Легошина О.Л.

здобувач,

Полтавський університет економіки і торгівлі

ПРОБЛЕМИ ГЕНЕЗИСУ І РОЗВИТКУ КООПЕРАТИВІВ СПОЖИВАЧІВ У ПРАЦЯХ ЗАХІДНИХ УЧЕНИХ

Кооперативи, з часу їх появи, у 40-х роках ХІХ століття, стали об'єктом всебічного дослідження з боку науковців і практиків. Інтерес до цих унікальних організацій економічної взаємодопомоги традиційно носить інтернаціональний характер. Ця теза, значною мірою стосується кооперативів споживачів, що займають чільне місце, особливо серед міського населення.

З огляду на те, що кооперативний рух бере початок у Західній Європі, передусім, проаналізуємо праці представників західноєвропейської кооперативної думки.

Наявність значної кількості літературних джерел дає можливість проаналізувати ранні праці 60-90-х рр. ХІХ ст., присвячені кооперативам споживачів. До їх числа належать роботи Д. Альбрехта, М. Вірта, С. Діхтера, С. В. Ніблека та інших тогочасних кооператорів. Вони, як правило, висвітлюють особливості періоду становлення й організації продуктових, фінансових (кредитних і страхових) та житлових кооперативів, що вже на початковому етапі розгортання кооперативного руху успішно задовольняли відповідні потреби споживачів.

Поширенню ідеї кооперативних банків присвячено книгу М. Вірта «Die Gebung arbeitenden Klaffen durch Genossenschaften und Volksbanken» (назва укр. «Сфера діяльності кооперативів та народних банків»; Берн, 1865 р.). Її автор один із перших зробив спробу розкриття кооперативної сутності народних банків. Практичне значення названої книги полягає й у тому, що у ній розміщено статут народного банку – кредитного кооперативу міського типу [6, с. 83-100].

Значною мірою пропагандистською щодо переваг кредитної кооперації у контексті задоволення споживчих потреб населення можна вважати багатопланову книгу С. Діхтера «A Treatise on co-operative savings and loan associations. With appendix containing, laws, precedents, and forms» (назва укр. «Трактат про кооперативні заощадження і кредитні асоціації з додатками, що містять закони, прецеденти і форми»; Нью Йорк, 1889 р.). У названій праці окреслено спектр можливостей, що можуть бути отримані пересічними громадянами за умови участі у ощадно-позикових кооперативах. Також подано детальну інформацію про організацію діяльності таких кооперативів [3].

Проблему кооперативного страхування пересічних громадян-споживачів висвітлює праця В.С. Ніблека «The Law of Voluntary Societies, Mutual Benefit Insurance and Accident Insurance» (назва укр. «Закон про добровільні товариства взаємовигідного страхування і страхування від нещасних випадків; Чикаго, 1894 р.). Автор переконливо продемонстрував переваги самоорганізації населення щодо отримання страхових послуг. При цьому він широко висвітлив особливості нормативно-правового забезпечення функціонування страхових кооперативів [5].

Окремі праці цього періоду присвячені темі житлової кооперації. Так, книга Д. Альбрехта, видана у 1899 р. російською мовою під назвою «Дешевые квартиры в Германии и самопомощь в их устройстве», дає повне уявлення про причини загострення житлового питання у Німеччині та розкриває переваги його вирішення шляхом організації житлових кооперативних товариств. Цінність її полягає не тільки у розкритті сутності житлово-будівельного кооперативу, а й у пропорованих на її сторінках креслень найрізноманітніших «кооперативних будинків», зокрема, котеджного типу. Їх дизайн і сьогодні не втратив своєї актуальності [1].

Переходячи до характеристики публікацій західних кооператорів першої чверті ХХ століття слід зауважити, що загалом їх тематика не змінилася. Серед численних авторів праць названого періоду слід згадати Ш. Жіда, Т. Кассау, Г. Холіока, Л. Шмід-Гордона та інших.

Однією з перших і найбільш вдалих праць, присвячених історії Рочдейльського товариства споживачів можна вважати книгу Г. Холіока «The History of the Rochdale Pioneers» (назва укр. «Історія рочдейльських піонерів»; Лондон – Нью-Йорк, 1900 р.). У ній подано важливу інформацію, що відображає процес створення та

організаційні труднощі у період заснування та перші роки діяльності «Товариства справедливих рочдейльських піонерів», створеного у 1844 році, проаналізовано невдачі аналогічних спроб кооператорів-попередників. Автором описано принципи діяльності названого кооперативу, що й стали запорукою успіху. А також уміщено детальний опис особливостей діяльності Рочдейльського товариства споживачів [4].

Тема кооперативів споживачів не відійшла на другий план і на передодні Другої світової війни. Особливого значення кооперативні організації економічної взаємодопомоги населення набули в умовах Великої депресії – світової економічної кризи, що тривала з осені 1929 р. до кінця 1930-х років.

Так, у книзі В. Аленна «Fundamentals of consumer cooperation» (назва укр. «Основи споживчої кооперації»; Міннеаполіс, 1938 р.) розкрито цілі та завдання, а також подано детальну характеристику кооперативу споживачів рочдейльського типу [2]. У названій праці відображено переваги кооперації та кооперативу, як особливої її форми. Виклад інформації подано у такий спосіб, щоб зацікавлений у створенні кооперативного товариства читач зміг максимально з'ясувати як теоретичні, так і практичні питання.

Поряд з численними публікаціями про розвиток національного кооперативного руху споживачів у різних країнах світу у 1950-60-х рр. з'являлися публікації суто теоретичного характеру, що є свідченням продовження розвитку теорії кооперації.

Слід зазначити, що особливістю економічної літератури 1970-1990-х рр., присвяченої кооперативам споживачів було суттєве скорочення кількості праць, присвячених кооперативній торгівлі. Це пояснюється досить високим на той час рівнем приватної торгівлі у західноєвропейських країнах й у зв'язку з цим втратою торговельними кооперативними певної частки ринку.

При цьому традиційно виходили у світ праці присвячені фінансовим кооперативам споживачів – кредитним та страховим. Серед них чимало матеріалів міжнародних конференцій, конгресів та семінарів. У цей період у спеціальній літературі центральною ставала проблема розвитку у середовищі західноєвропейських кредитних кооперативів та кооперативних банків «комерційних тенденцій» та порушення ними кооперативних принципів, передусім, у зв'язку з активізацією роботи з нечленами.

Певні зміни у тематиці публікацій про кооперативи споживачів стали помітними на і початку XXI ст. При збереженні інтересу

дослідників до кредитних, страхових, житлових та споживчих кооперативів, з'явилася та почала активно висвітлюватися нова на той час тема щодо організації та діяльності енергетичних кооперативів, створених на основі використання відновлювальних (альтернативних) джерел енергії. Також на сторінках «кооперативної» літератури у продовж останніх років активно дискутується доцільність широкого втілення моделі кооперативу «нової генерації», що поєднує риси кооперативу з елементами класичних підприємницьких економічних організацій. Новою, коли мова йде про останні десять років, стала проблематика щодо особливостей функціонування товарних кооперативів гібридного типу. Певна частина з них органічно поєднує функції кооперативів виробників і кооперативів споживачів.

Підводячи підсумок сказаному вище, можна зробити кілька важливих висновків щодо основних рис західної економічної літератури, присвяченої кооперативам споживачів. Так, з огляду на тематику праць, опублікованих у конкретно-історичному періоді розвитку названих кооперативів споживачів, їх доцільно умовно розділити на:

- 1) роботи ранньокооперативного періоду (60-90-х рр. XIX ст.);
- 2) періоду становлення кооперативних споживачів (перша чверть XX ст.);
- 3) активізації кооперативного руху споживачів у часи Великої депресії (30-і рр. XX ст.);
- 4) повоєнного періоду відбудови кооперативів споживачів (1945 – 1960 рр.);
- 5) періоду поліпшення якості життя кооперованого населення (70-90-і рр. XX ст.);
- 6) сучасного періоду розвитку кооперативів споживачів (з початку XXI ст.).

При цьому слід зауважити, що узагальнена спеціальна література відображає специфіку кожного з названих періодів розвитку кооперативів споживачів.

Список використаних джерел:

1. Альбрехт Д. Дешевые квартиры в Германии и самопомощь в их устройстве / Д. Альбрехт – СПб: Типография Р.Голике, 1899. – 78 с.
2. Alanne, V.S. Fundamentals of consumer cooperation / V.S. Alanneю. – Minneapolis : Northern States Cooperative League, 1938. – 117 p.

3. Dexter S. A Treatise on co-operative savings and loan associations. With appendix containing, laws, precedents, and forms / Seymour Dexter. – New York: D. Appleton and Company, 1889. – 299 p.

4. Holyoake G. J. The History of the Rochdale Pioneers / George Jacob Holyoake London Swan Sonnenschein & Co, Lim., New York: Charles Scribner's Sons, 1900. 191 p.

5. Niblack W.C. The Law of Voluntary Societies, Mutual Benefit Insurance and Accident Insurance / William C. Niblack. – Chicago: Callagiiian & Company, 1894. – 845 p.

6. Wirth M. Die Gebung arbeitenden Klaffen durch Genossenschaften und Volksbanken / M. Wirth. – Bern: Verlag der J. Dalp'fchen Buchbandlung, 1865. – 100 s.